

Szumiło, Mirosław

Ukraińska elita polityczna w Drugiej Rzeczypospolitej

Dzieje Najnowsze 34/3, 21-37

2002

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Mirosław Szumilo
Górki

Ukraińska elita polityczna w Drugiej Rzeczypospolitej

Ukraińcy stanowili najliczniejszą mniejszość narodową w Drugiej Rzeczypospolitej, toteż musieli odgrywać pewną rolę w życiu politycznym społeczeństwa i państwa. Ponieważ ich przedstawiciele nie mieli dostępu do wąskiej elity władzy (tzw. klasy rządzącej), faktyczną elitą polityczną społeczności ukraińskiej w Polsce byli parlamentarzyści. W ławach Sejmu i Senatu zasiedli reprezentanci wszystkich liczących się ugrupowań politycznych. Byli to przeważnie członkowie partyjnych gremiów kierowniczych i działacze społeczni cieszący się dużym autorytetem wśród ludności. Działalność posłów i senatorów ukraińskich na forum Sejmu i Senatu była już przedmiotem badań historyków, przede wszystkim Mirosławy Papierzyńskiej-Turek¹, Ryszarda Torzeckiego², Zbigniewa Zaporowskiego³ i Ołeksandra Zajcewa⁴. Tematem niniejszego artykułu jest natomiast analiza struktury, cech charakterystycznych i dróg życiowych przedstawicielstwa parlamentarnego, czyli portret zbiorowy członków ukraińskiej elity politycznej w Polsce.

W literaturze naukowej funkcjonuje wiele definicji i typologii elit politycznych, które w większości powstały na potrzeby badań nad współczesnymi demokracjami. W przypadku interesującej nas zbiorowości należy przyjąć definicję elity politycznej jako grupy osób wyróżniających się spośród ogółu ludności, z racji piastowania mandatów poselskich i senatorskich oraz zajmowania kierowniczych stanowisk w pozarządowych organizacjach politycznych i społecznych, i w związku z tym dążących do zapewnienia sobie decydującego wpływu na kształtowanie poglądów i zachowań politycznych społeczeństwa ukraińskiego w Polsce.

W celu zaprezentowania wszechstronnej charakterystyki badanej grupy należy przeanalizować następujące problemy badawcze:

- 1) oblicze polityczne elity (przynależność partyjna i klubowa);
 - 2) cechy społeczno-demograficzne
- średnia wieku członków elity i związana z tym kwestia trwałości i wymiany elit;

¹ *Sprawa ukraińska w II Rzeczypospolitej 1922-1926*, Kraków 1979; *Ewolucja ideowopolityczna ukraińskiej grupy poselskiej w Sejmie II Rzeczypospolitej w latach 1922-1927*, „Z pola walki” 1975, nr 1.

² *Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923-1929*, Kraków 1989.

³ *Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1919-1939. Działalność posłów, parlamentarne koncepcje Józefa Piłsudskiego, mniejszości narodowe*, Lublin 1992; *Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna Wołyń 1931-1939*, w: *W kręgu polskich doświadczeń parlamentarnych*, red. Z. K. Zaporowski, Lublin 1998 („Res Historica” nr 4).

⁴ *Predstawnyky ukraińskich politycznych partij Zachidnoj Ukrainy w parlamenty Polshczy (1922-1939 rr)*, „Ukraińskij Istorycznyj Zurnał” 1993, nr 1.

- czas urodzenia i czas wchodzenia w czynne życie polityczne (świadomość pokoleniowa);
- pochodzenie społeczne: miejsce urodzenia i zamieszkania w młodości, zawód ojca, status społeczny rodziców;
- wykształcenie: poziom wykształcenia i rodzaj ukończonych studiów;
- zawód wykonywany (źródło utrzymania) i status społeczny członków elity;
- 3) drogi kariery, czyli kryteria rekrutacji do elity:
 - podmioty decydujące o naborze do elity;
 - miejsce zajmowane w strukturach partyjnych (pełnione funkcje polityczne);
 - doświadczenie w działalności politycznej;
 - zasługi dla społeczności lokalnych: aktywność na polu kulturalno-oświatowym, gospodarczym i samorządowym;
 - zasługi dla narodu: udział w walce o niepodległość Ukrainy w latach 1914-1920.

Główne źródło informacji biograficznych o ukraińskich parlamentarzystach stanowią ówczesne wydawnictwa informujące o posłach i senatorach⁵, słowniki biograficzne⁶ i ukraińskie encyklopedie⁷. Ponadto niektóre dane zaczerpnięto ze źródeł archiwalnych, druków sejmowych i senackich, relacji i pamiętników oraz współczesnych opracowań. Przy analizie cech społeczno-demograficznych jako tło porównawcze posłużyły wyniki badań Romana Wapińskiego nad całą elitą polityczną Drugiej Rzeczypospolitej⁸.

W ciągu pięciu kadencji Sejmu i Senatu (w latach 1922-1939) przez ławy parlamentarne przewinęło się 129 reprezentantów ludności ukraińskiej w Polsce. W tym okresie obsadzili oni w sumie 137 mandatów poselskich i 36 senatorskich (zob. tabela 1). Zdając sobie sprawę z niedoskonałości wszelkich tego typu klasyfikacji, całą badaną zbiorowość możemy podzielić na trzy orientacje polityczne:

1. Orientacja „na własne siły” (obóz niepodległościowy), podzielona na dwa kluby parlamentarne: Ukraińską Reprezentację Parlamentarną (URP) i klub Ukraińskiej Socjal-Radykalnej Partii (USRP). W składzie URP znajdowali się przede wszystkim członkowie Ukraińskiego Narodowo-Demokratycznego Zjednoczenia (UNDO), a ponadto konserwatywnej Ukraińskiej Odnowy Ludowej (UNO), chłopskiego „Sel-Sojuza” i tzw. bezpartyjni „narodowcy”.

2. Orientacja na Ukrainę Radziecką (obóz filoradziecki) — komuniści i kryptokomuniści: członkowie Komunistycznej Frakcji Poselskiej (KFP), tzw. Sel-Robu i Ukraińskiej Partii Pracy (UPP).

3. Orientacja na Polskę (obóz „ugodowy”): tzw. Chliborobi, posłowie i senatorowie Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem (BBWR) i Wołyńskiego Zjednoczenia Ukraińskiego (WUO), część bezpartyjnych.

Wybory parlamentarne w 1922 r. na obszarze Wołynia, Polesia, Podlasia i Chełmszczyzny przyniosły Ukraińcom znaczny sukces w postaci 20 miejsc w Sejmie i 6 w Senacie. Natomiast bojkot wyborów na terenie byłej Galicji Wschodniej ogłoszony przez emigracyjny rząd Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej Jewhena Petruszewycza spowodował, iż ludność tej ziemi

5 T. i K. Rzepeccy, *Sejm i Senat Rzeczypospolitej Polskiej 1922-1927*, Poznań 1923; *Sejm i Senat Rzeczypospolitej Polskiej 1928-1933*, Poznań 1928; *Album-skorowidz Sejmu i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej oraz Sejmu Śląskiego*, Kraków 1936; *Parlament Rzeczypospolitej Polskiej 1919-1927*, pod red. H. Mościckiego i W. Dzwonkowskiego, Warszawa 1928; „Przekrój. Miesięcznik poświęcony sprawom Polski” 1939, nr 1; L. Zieleniewski, *Sejm i Senat 1938-1943*, Warszawa 1939.

⁶ *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919-1939. Słownik biograficzny*, oprac. M. Smogorzewska, t. 1-2, Warszawa 1998-2000; *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, pod red. J. M. Majchrowskiego, Warszawa 1994.

⁷ *Encyklopedia Ukrajinoznawstwa*, t. 1-10, Sarcelles 1955-1984; *Encyclopedia of Ukraine*, vol. 1-5, Toronto 1984-1993; *Dowidnykz istoriji Ukrainy*, t. 2-3, Kyjw 1993-1995.

⁸ R. Wapiński, *Świadomość polityczna w Drugiej Rzeczypospolitej*, Łódź 1989.

reprezentowało w Sejmie tylko 5 posłów „ugodowego” Klubu Ukraińsko-Włościańskiego („Chliborobów”), nie mających większych wpływów ani trwałego elektoratu wyborczego⁹. Posłowie i senatorowie z ziem byłego zaboru rosyjskiego utworzyli Ukraińską Reprezentację Parlamentarną (URP) opartą na płaszczyźnie konsolidacji narodowej ponad podziałami partyjnymi i klasowymi. Większość z nich była jeszcze na etapie poszukiwania ideologii, chociaż ośmiu przyznawało się do poglądów zdecydowanie lewicowych (socjaldemokraci i socjaliści-rewolucjoniści)¹⁰.

Na początku kadencji kierownictwo URP opanowali zwolennicy porozumienia z władzami polskimi. Mimo silnej opozycji prezes Antoni Wasyńczuk¹¹ przeforsował decyzję o udzieleniu poparcia dla rządu Władysława Sikorskiego. W rezultacie Ukraińcy głosowali za przyjęciem rządowego projektu budżetu państwa. Jednakże już 18 marca 1923 r. Wasyńczuk musiał podać się do dymisji. W klubie zwyciężyła opcja przeciwna jakimkolwiek kompromisom¹². W trakcie kadencji w wyniku postępującej radykalizacji poglądów i polaryzacji stanowisk wśród posłów i senatorów ukraińskich dokonano się stopniowa dezintegracja klubu. Przebieg tego procesu dogłębnie przedstawiła w swoich publikacjach Mirosława Papierzyńska-Turek. Klub „Chliborobów” również nie utrzymał się w swoim pierwotnym kształcie.

Tabela 1. Ukraińskie mandaty poselskie i senatorskie

Opcja polityczna	Kadencje Sejmu i Senatu					Razem Sejm+Senat
	1927*	1928	1930	1935	1938	
UNDO	4+2	23+9	17+3	13+4	13+4	70+22
Razem: URP	10+5	26+9	17+3	14+5	14+5	81+27
obóz „ugodowy”	6	4+1	9+2	5+1	5+1	29+5
obóz filoradziecki	9+1	7+1	—	—	—	16+2
USRP	—	8+1	3+1**	—	—	11+2
Razem: Sejm	25	45	29	19	19	137
Senat	6	12	6	6	6	36
Ogółem:	31	57	35	25	25	173

* Stan na koniec I kadencji.

** W trakcie III kadencji miejsce dwóch zmarłych posłów UNDO (Hałuszczynskiego i Oleśnickiego) zajęli działacze USRP (Biłyński i Hrywnak).

Źródła: Składy osobowe Sejmu i Senatu RP z lat 1923-1939; O. Zajcew, *Predstawnyky ukrajnińskich politycznychpartij Zachidnoj Ukrajiny wparłamenti Polsczi...*

⁹ M. Papierzyńska-Turek, *Sprawa ukraińska...*, s. 151-152.

¹⁰ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Archiwum J. i Z. Moraczewskich, sygn. 71/1-54, k. 38-41; Z. Zaporowski, *Sejm Rzeczypospolitej*, s. 121.

¹¹ Imiona i nazwiska parlamentarzystów ukraińskich podaję w wersji oficjalnej, według druków sejmowych i senackich.

¹² M. Szumiło, *Antoni Wasyńczuk (1885-1935) — rzecznik porozumienia polsko-ukraińskiego z ziemi chełmskiej*, „Przegląd Wschodni” 2000, z. 4 (24), s. 880-881.

Koniec I kadencji Sejmu i Senatu (jesień 1927 r.) zastał ukraińskich parlamentarzystów podzielonych na wskazane powyżej trzy nurty obecne w społeczeństwie ukraińskim: 1) najsilniejsza orientacja „na własne siły” — Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna (10 posłów i 5 senatorów), do której wchodziło 6 członków utworzonego w 1925 r. Ukraińskiego Narodowo-Demokratycznego Zjednoczenia (UNDO), 7 bezpartyjnych i 2 posłów powstałego w 1924 r. lewicowego stronnictwa chłopskiego pod nazwą Ukraińskie Socjalistyczne Zjednoczenie „Selańskij Sojuz” („Sel-Sojuz”); 2) orientacja na Ukrainę Radziecką: 4 ukraińskich posłów Komunistycznej Frakcji Poselskiej oraz 5 posłów i 1 senator Ukraińskiego Chłopsko-Robotniczego Socjalistycznego Zjednoczenia („Sel-Rob”). To ostatnie ugrupowanie powstało w październiku 1926 r. z połączenia filoradzieckiej większości „Sel-Sojuza” z galicyjską „Partią Narodnej Woli” i we wrześniu 1927 r. utworzyło odrębny klub parlamentarny. Była to legalna organizacja podporządkowana kierownictwu nielegalnej Komunistycznej Partii Zachodniej Ukrainy (KPZU); 3) najsłabsza orientacja na Polskę: dwuosobowy Klub Ukraińsko-Włościański i 4 posłów bez przynależności klubowej¹³.

W Sejmie i Senacie II kadencji znalazło się 57 Ukraińców (45 posłów i 12 senatorów), co stanowiło ponad 10% składu osobowego obu izb. Za przedstawicielstwo całego społeczeństwa ukraińskiego w Polsce uważała się Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna skupiająca 26 posłów i 9 senatorów. W rzeczywistości był to jednak klub parlamentarny galicyjskiego UNDO, do którego przyłączyło się 2 posłów „Sel-Sojuza” i bezpartyjny nacjonalista Wołodmyr Zubryckij. Tylko 3 posłów URP pochodziło z Wołynia i Chełmszczyzny. Opcja filoradziecka była podzielona aż na trzy kluby. „Narodowi komuniści” (4 posłów i 1 senator) tworzyli „Sel-Rob Prawicę”, natomiast moskalofile kryjący się pod płaszczykiem internacjonalizmu (2 posłów) wchodzili w skład „Sel-Robu Lewicy”. Mychajło Zachidnyj utworzył jednoosobowy klub Ukraińskiej Partii Pracy (UPP), która powstała w marcu 1927 r. w rezultacie rozłamu w UNDO. Wystąpili wówczas z partii działacze traktujący Ukrainę Radziecką jako podstawę do utworzenia zjednoczonego państwa ukraińskiego. Z listy Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem (BBWR) weszło 5 Ukraińców z Wołynia. Zupełnie nową siłą stanowiło 8 posłów i 1 senator Ukraińskiej Socjal-Radykalnej Partii (USRP), ugrupowania wrogiego zarówno wobec Polski, jak i Związku Radzieckiego, zwalczającego UNDO za jego rzekomą „ugodowość” i „burżuazyjne” podejście do kwestii społecznych¹⁴.

Warunki, w jakich odbywały się „wybory brzeskie” w 1930 r., spowodowały, iż przedstawicielstwo ukraińskie w Sejmie i w Senacie uległo znacznemu zmniejszeniu. UNDO i USRP pomimo zawarcia bloku wyborczego uzyskały łącznie tylko 20 mandatów poselskich i 4 senatorskie. „Sel-Rob” został całkowicie wyeliminowany. Wzmocniony natomiast został obóz „ugodowy”. 6 posłów i 2 senatorów z Wołynia, którzy weszli z listy BBWR, w 1931 r. powołało do życia Ukraińską Reprezentację Parlamentarną Wołynia jako reprezentację nowej formacji politycznej — Wołyńskiego Zjednoczenia Ukraińskiego (WUO). W Klubie BBWR było także dwóch galicyjskich moskalofilów: Michał Baczyński i Józef Jaworski¹⁵. W zredukowanym liczebnie parlamencie IV i V kadencji, wybranym według nowej ordynacji wyborczej, obok 6 członków WUO znalazła się tylko Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna. Jej obecność była rezultatem umowy normalizującej stosunki polsko-ukraińskie, zawartej w maju 1935 r. przez kierownictwo UNDO z władzami polskimi. W skład URP poza działaczami UNDO wchodzili również dwaj członkowie konserwatywnej Ukraińskiej Odnowy Ludowej (UNO),

¹³ O. Zajcew, *Predstawnyky ukrajinskych...*, s. 75.

¹⁴ Z. Zaporowski, *Sejm Rzeczypospolitej...*, s. 127.

¹⁵ W grudniu 1934 r. dołączył do nich jako zastępca posła z okręgu lwowskiego Piotr Fedyszyn.

powstałej z inicjatywy biskupa stanisławowskiego Hryhorija Chomyszyna i opowiadającej się za autonomią terytorialną w granicach Rzeczypospolitej.

Jak widzimy w tabeli 1, najsilniej reprezentowana była Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna obsadzająca w sumie 108 mandatów poselskich i senatorskich (62,5%). Na drugim miejscu plasuje się, obecna także we wszystkich kadencjach parlamentu, opcja „ugodowa” (34 mandaty). Był to w głównej mierze wynik działań podejmowanych przez władze administracyjne, ale orientacja ta miała również pewne wpływy w społeczeństwie, szczególnie na Wołyniu. Pozycja zajmowana przez obóz filoradziecki (18 mandatów) i USRP (13 mandatów) nie oddaje w pełni popularności tych opcji wśród ludności. Jest to rezultat ich obecności tylko w dwóch kadencjach Sejmu i Senatu.

Wśród 129 ukraińskich posłów i senatorów były tylko 3 kobiety: Helena Lewczanowska, Helena Kisielewska i Milena Rudnicka. 77 parlamentarzystów pochodziło z terenu Galicji Wschodniej, a 52 z byłych ziem rosyjskich. Spośród tych ostatnich większość (32 osoby) urodziła się na Wołyniu, 9 na Chełmszczyźnie i Podlasiu, 9 na wschodniej Ukrainie, 1 na Polesiu i tylko Aleksander Karpiński poza ukraińskim obszarem etnicznym, w Suwałkach¹⁶. Wszyscy urodzeni w Austrii należeli do Kościoła greckokatolickiego, a pochodzący z Rosji byli wyznania prawosławnego. Podziały dzielnicowe wpłynęły w znaczącej mierze na zróżnicowanie badanej zbiorowości pod względem poziomu wykształcenia i dróg kariery.

Parlamentarzyści ukraińscy byli stosunkowo młodzi. Średnia wieku posłów w momencie wejścia do elity wynosiła 41 lat, a średnia wieku senatorów 50 lat, przy czym większość badanej grupy mieściła się poniżej owej średniej. W Sejmie I kadencji posłowie ukraińscy plasowali się wyraźnie poniżej średniej wieku wszystkich członków izby¹⁷. W tym okresie aż 7 spośród nich miało mniej niż 30 lat. W następnych kadencjach wyraźnie się „zestarzeli”, podobnie jak senatorowie. Po 1935 r., gdy zabrakło przedstawicieli ugrupowań radykalnych, ich średnia wieku (47 lat w Sejmie i 58 lat w Senacie) była zbliżona do średniej ogółu parlamentarzystów. Biorąc pod uwagę poszczególne kluby i opcje polityczne, należy stwierdzić, iż w momencie wejścia do parlamentu zdecydowanie najmłodszy byli komuniści (średnia 32 lata), znacznie starsi byli już członkowie USRP (41 lat), a najwyższą średnią wieku (46 lat) mieli pospolu reprezentanci UNDO i „ugodowców”.

Posłowie i senatorowie ukraińscy byli grupą dosyć stabilną. Co prawda tylko 36 z nich (30%) zasiadało w parlamencie dłużej niż jedną kadencję, lecz w Ukraińskiej Reprezentacji Parlamentarnej z lat 1928-1939 wskaźnik ten był dużo wyższy (48%). Prawdziwymi rekordzistami okazali się Stefan Baran, Stefan Bilak i Dymitr Welykanowicz, którzy czterokrotnie piastowali mandat poselski. Statystykę częstotliwości psują zdecydowanie parlamentarzyści I kadencji, z których zaledwie czterech weszło do II kadencji. Nastąpiła więc niemal całkowita wymiana elity parlamentarnej. Było to przede wszystkim efektem zupełnie innego przebiegu i wyniku wyborów parlamentarnych w 1928 r. Ludność ukraińska z województw południowo-wschodnich (Iwowskiego, tarnopolskiego i stanisławowskiego), która w 1922 r. zbojkotowała wybory, tym razem wzięła w nich masowy udział, wprowadzając do Sejmu 42 swoich przedstawicieli i eliminując z gry „ugodowców”. Natomiast na terenie województw wołyńskiego, poleskiego i lubelskiego, gdzie w 1922 r. zjednoczeni Ukraińcy odnieśli znaczny sukces, teraz rozbici na kilka zwalczających się stronnictw zdołali przeforsować zaledwie 10 posłów

i¹ Ustalenia autora na podstawie wszystkich dostępnych źródeł.

¹⁷ Por. J. Jachymek, *Charakterystyka składu osobowego Sejmu i Senatu w II Rzeczypospolitej*, w: *Rola posła i senatora w II Rzeczypospolitej*, pod red. J. Jachymka, Lublin 1989.

i 1 senatora (w tym 6 członków obu frakcji „Sel-Robu”). 5 Ukraińców wołyńskich weszło do parlamentu z listy BBWR.

Począwszy od 1928 r., obserwujemy wzrastającą trwałość ukraińskiej elity politycznej. Z 57 parlamentarzystów kończących II kadencję w Sejmie i Senacie III kadencji zasiadło ponownie 19 (33,3%), a dalszych 4 powróci jeszcze w okresie IV kadencji. Taki stan rzeczy wynikał w głównej mierze z całkowicie odmiennego charakteru nowej Ukraińskiej Reprezentacji Parlamentarnej, złożonej przede wszystkim z doświadczonych działaczy UNDO. Spośród 20 członków URP w czasie III kadencji aż 15 miało doświadczenie parlamentarne wyniesione z poprzednich lat. W latach 1935-1939 wskaźnik ten wynosił 11 na 19. Niewiele mniejszą ciągłość zachowywała Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna Wołynia, której dokładnie połowa składu osobowego zasiadała po raz kolejny w ławach przy ulicy Wiejskiej.

Wszyscy członkowie badanej zbiorowości urodzili się w drugiej połowie XIX w. Możemy ich podzielić na 3 „pokolenia ideowe”, tzn. grupy pokoleniowe o pewnych cechach wspólnoty psychologicznej determinowanej przez wiek człowieka i czas wchodzenia w czynne życie zawodowe i polityczne¹⁸. Pierwsze pokolenie stanowili najstarsi, urodzeni przed 1870 r. (11 osób — 8,5% ogółu). Nestorem całej elity był senator Antoni Horbaczewski, który przyszedł na świat w 1856 r. Przedstawiciele tego pokolenia wchodzili w dorosłe życie w latach osiemdziesiątych XIX w., gdy ukraiński ruch narodowy w Galicji dopiero zaczynał się na dobre rozwijać¹⁹, a w Rosji w wyniku represji władz ograniczony był do pracy naukowej i kulturalnej²⁰. Część z nich włączyła się już wówczas w proces tworzenia ukraińskich organizacji gospodarczych i kulturalnych oraz działalność polityczną, inni ograniczali się do działalności samorządowej na terenie swoich gmin. Wszyscy byli ludźmi o poglądach umiarkowanych lub konserwatywnych, toteż znaleźli się później w obozie narodowym i „ugodowym” (zob. tabela 2).

Główny trzon ukraińskiej elity politycznej w Polsce tworzyli członkowie drugiego pokolenia, urodzeni w latach 1871-1890 (74 osoby — 57%). Większość tej grupy weszła w okres aktywnego życia zawodowego, społecznego i politycznego w pierwszej dekadzie XX w. W Galicji był to czas najbardziej dynamicznego rozwoju ukraińskich instytucji kulturalno-oświatowych i ekonomicznych oraz partii politycznych. W 1914 r. Krajowy Związek Rewizyjny skupiał 600 spółdzielni, a Towarzystwo „Proświta” miało 77 filii w terenie i 3 tys. czytelni ludowych²¹.

Inaczej przedstawiała się sytuacja w Rosji. Dopiero 1905 r. otworzył tutaj szersze możliwości dla ruchu narodowego: powstawały różne stowarzyszenia, koła „Proświty”, zaczęły wychodzić czasopisma w języku ukraińskim, rozwinęły działalność partie polityczne. Po kilku latach nastąpił jednak nawrót do polityki rusyfikacyjnej. Ruch ukraiński tworzyła przede wszystkim nieliczna inteligencja, obracająca się stale w kręgu dominującej kultury rosyjskiej²². Kilku przyszłych parlamentarzystów działało wówczas w ukraińskich studenckich „Hromadach” i organizacjach partyjnych. W życie polityczne włączyli się wtedy także przedstawiciele pierwszego pokolenia: Aleksander Karpiński i Damian Gersztański. Świadomość narodowa pozostałych obudziła się dopiero podczas ukraińskiej rewolucji narodowej w 1917 r. Mikołaj Pirogow i Szymon Lubarski działali wcześniej w rosyjskich organizacjach nacjonalistycznych²³.

18 R. Wapiński, *Pokolenia Drugiej Rzeczypospolitej*, Wrocław 1991.

i¹ W latach dziewięćdziesiątych przeszedł w fazę ruchu masowego, zob. A Kappeler, *Nacjonalnyj ruch Ukrajinciw w Rosiji ta Hałyczyni: sprobna poriwannia*, w: *Ukrajina: kulturna spadszczyna, nacjonalna swidomist', derzawnist*, t. 1, Lwów 1993, s. 107.

²⁰ J. Hrycak, *Historia Ukrainy 1772-1999. Narodziny nowoczesnego narodu*, Lublin 2000, s. 85, 93.

²¹ Ibidem, s. 97-98.

²² M. Waldenberg, *Kwestie narodowe w Europie Środkowo-Wschodniej*, Warszawa 1992, s. 113-116.

²³ AAN, Archiwum J. i Z. Moraczewskich, sygn. 71/1-54, k. 38-41.

Tabela 2. Czas urodzenia ukraińskiej elity politycznej

Przedział lat	Ogółem	URP	komuniści	„ugodowcy”	USRP
przed 1860	2	1	—	1	—
1861-1870	9	5	—	4	—
1871-1880	20	15	1	2	2
1881-1890	54	33	6	10	5
1891-1900	44	20	9	9	6
Razem:	129	74	16	26	13

Źródło: Obliczenia autora na podstawie danych z informatorów, słowników biograficznych i encyklopedii.

Zdecydowana większość działaczy wywodzących się z drugiego pokolenia czynnie zaangażowała się w walkę o utworzenie niezależnego państwa ukraińskiego w latach 1917-1920. Klęska dążeń niepodległościowych wywoływała rozgoryczenie, jednak przedstawiciele tej grupy pamiętali również o korzyściach wynikających z legalnej pracy społeczno-politycznej. Generalnie byli zwolennikami pracy organicznej, z natury rzeczy skłonniejszymi do pewnego kompromisu z władzami polskimi.

Odmienne pokolenie stanowili „młodzi” urodzeni w latach dziewięćdziesiątych XIX w. (44 osoby — 34% badanej zbiorowości). Ich światopogląd i droga życiowa kształtowały się w ogniu I wojny światowej, walki o niepodległą Ukrainę i rewolucji rosyjskiej. Ponad połowa z nich przeszła przez szeregi armii austriackiej i rosyjskiej, 9 walczyło w oddziałach strzelców siczowych i Ukraińskiej Halickiej Armii, 8 w armii Ukraińskiej Republiki Ludowej. Kilku innych zaangażowało się w działalność rewolucyjną. Rozpamiętywanie przegranej i doświadczenia wyniesione z okopów i odmetów rewolucji powodowały, że byli oni w większości negatywnie ustosunkowani do państwa polskiego i przywiązani do radykalnych haseł. Z tej grupy pochodziło ponad 50% komunistów i socjalistów. Ponadto pięciu „młodych” (Dymitr Palijiw, Włodzimierz Celewicz, Michał Matczak, Lubomir Makaruszka i Aleksy Jaworskyj) należało w latach dwudziestych do konspiracyjnej Ukraińskiej Organizacji Wojskowej (UWO), czterech (D. Palijiw, Jura Czukur, Włodzimierz Kochan i Stefan Wołyniec) wstąpiło do utworzonego w 1933 r. faszystującego Frontu Jedności Narodowej (FJN). Wyjątkiem byli wywodzący się z młodego pokolenia działacze WUO. Ich „ugodowość” wynikała z wyznawanej ideologii 1920 r.: eksponowania polsko-ukraińskiego braterstwa broni oraz postulatu współpracy z władzami i społeczeństwem polskim. Wzorcem postępowania i postacią niemal mityczną był w tym środowisku Symon Petlura²⁴.

W konsekwencji braku danych zebrane informacje o pochodzeniu społecznym ukraińskich parlamentarzystów nie są pełne, obejmują jednak na tyle dużą próbę, że można je uznać za reprezentatywne. Spośród 52 członków elity pochodzących z Rosji znamy miejsce urodzenia 47. Większość (35 osób — 74%) urodziła się na wsi. Byli to przede wszystkim synowie chłopscy. Czworo reprezentowało rodziny ziemiańskie, przy czym ojciec Lwa Markowicza, Dmytro Markowicz, był sędzią w rosyjskiej Bessarabii, a w 1919 r. ministrem sprawiedliwości w rządzie

²⁴Z. Zaporowski, *Wołyńskie Zjednoczenie Ukraińskie*, Lublin 2000, s. 98-99.

URL²⁵. Była to dziedziczna szlachta ukraińska, dawna starszyzna kozacka, która w absolutnej większości zrusyfikowała się i dopiero na początku XX w. zaczęła powracać do korzeni²⁶. Dwanaście osób wywodziło się z miast na terenie Rosji. Wśród nich tylko czterech: Stefan Skrypyk, Piotr Pewny, M. Pirogow i A. Karpiński, to członkowie rodzin rzeczywiście mieszczańskich. Ojcowie pozostałych, mieszkających w miastach powiatowych, byli z reguły tzw. mieszczanami-rolnikami, czego najlepszym przykładem są Wasyńczukowie z Chełma.

W przypadku 77 parlamentarzystów pochodzących z Austrii dysponujemy informacjami o pochodzeniu 62 osób. Aż 52 (84%) urodziły się na wsi lub w małych miasteczkach galicyjskich. Przeważali oczywiście synowie chłopscy, ale była też liczna reprezentacja inteligencji wiejskiej (rodziny księży greckokatolickich i w mniejszym stopniu nauczycieli szkół początkowych). To właśnie duchowni greckokatolicki byli pionierami odrodzenia ukraińskiego w Galicji. Stanowili elitę ruchu narodowego do lat dziewięćdziesiątych XIX w. Swoją pozycję zawdzięczał silnym związkom z chłopstwem. Zakładali chóry, czytelnie, spółdzielnie, bractwa trzeźwości, prenumerowali gazety dla wsi²⁷. O zaangażowaniu księży w szerzenie oświaty w środowisku wiejskim i patriotycznym wychowywaniu dzieci wspominała córka jednego z nich Helena Kisielewska²⁸. Potomkowie księży stanowili też załóżek warstwy inteligencji świeckiej, a potem jej oparcie aż do I wojny światowej²⁹.

Tylko jeden galicyjski senator, Mikołaj Malicki, pochodził z rodziny ziemiańskiej. Ponadto co najmniej kilku członków badanej grupy to potomkowie drobnej szlachty ruskiej, która w pierwszej połowie XIX w. uległa deklasacji, a w 1848 r. zrównaniu w prawach z chłopstwem, zachowując przy tym świadomość własnej odrębności. Zdaniem prof. Himki warstwa ta, trzymająca z polską szlachtą zagrodową, nie odegrała poważniejszej roli w ruchu narodowym, jednakże z biegiem czasu znalazła w nim swoje miejsce³⁰. Przodkowie niektórych parlamentarzystów wywodziли się najprawdopodobniej z zaścianków szlacheckich, szczególnie licznych w okolicach Sambora i Stryja. Znajdowały się tam gniazda rodowe mocno rozrośniętych rodzin pieczętujących się herbem Sas: Baczyzna — Baczyńskich, Bilina — Bilińskich (Biłyńskich), Hordynia — Hordyńskich, Jawora — Jaworskich, Łuka — Łuckich, Strutyn — Strutyńskich, Witwica — Witwickich³¹.

Spośród 10 osób urodzonych w miastach dysponujemy pewnymi informacjami na temat pochodzenia jedynie w przypadku Mileny Rudnickiej, której ojciec był adwokatem prowadzącym własną kancelarię i związanym z ruchem narodowym, a dziadek księdzem³². Najprawdopodobniej zbliżony rodowód społeczny miała większość członków tej grupy, zwłaszcza pięciu lwowiaków. Lwów był pierwszym ośrodkiem, w którym w latach siedemdziesiątych XIX w. uformowała się niezbyt liczna warstwa inteligencji miejskiej³³. Pozostali mieli zapewne korzenie drobnomieszczańskie.

25 *Dowidnyk z istoriji Ukrainy*, t. 2, s. 207.

26 J. Hrycak, op. cit., s. 85.

27 J.-P. Himka, *Kościół greckokatolicki a procesy narodotwórcze wśród Ukraińców w Galicji*, „Znak” 1985, nr 4, s. 47-48, 50.

28 Archiwum Biblioteki Narodowej (dalej: ABN), Zbiory Towarzystwa Naukowego im. T. Szewczenki we Lwowie (dalej: TNTSz), Materiały Ołeny Kisielewskiej, mkrf. 69743, k. 1-4.

29 J.-P. Himka, *Kościół greckokatolicki*, s. 49.

30 Idem, *Galician Villagers and the Ukrainian National Movement in the Nineteenth Century*, Edmonton 1987, s. 212-214.

31 K. Ślusarek, *Drobna szlachta w Galicji 1772-1848*, Kraków 1994, s. 55, 171, 227, 240.; J. Łucyk, *Na perechresty*, Łuck 1999, s. 12.

32 *Milena Rudnyčka. Stati, lysty, dokumenty*, opr. Myroslawa Diadiuk, Lwów 1998, s. 39-41.

33 A. Kapeller, *Nacjonalnyj ruch*, s. 113.

Tabela 3. Pochodzenie społeczne ukraińskiej elity politycznej

Zawód ojca (źródło utrzymania)	URP (1928-1939)	Ogółem ukraińscy parlamentarzyści		Polska elita polityczna
bankierzy, kupcy, przemysłowcy itp. lekarze	— —	— —	8,3%	36%
wyżsi urzędnicy ziemianie prawnicy	— 1 1	— 4 2		
nauczyciele księża publicyści itp.	3 10 —	3 12 —	20,8%	5%
niżsi urzędnicy mieszczanie	1 —	1 2	4,2%	8%
oficjaliści itp.	—	—		
chłopi robotnicy rzemieślnicy	13 — 2	45 1 2	66,7%	51%
Razem:	31	72	100%	100%

Źródła: Obliczenia autora na podstawie danych z informatorów, słowników biograficznych, encyklopedii; R. Wapiński, *Świadomość polityczna w Drugiej Rzeczypospolitej*, Łódź 1989, s. 47-49.

Podsumowując, możemy stwierdzić, iż ponad 80% członków ukraińskiej elity urodziło się na wsi lub w małych miasteczkach. 8,3% całej zbiorowości wywodziło się z warstw usytuowanych najwyżej w ówczesnej hierarchii społecznej (ziemianie, prawnicy itp.), podczas gdy dla polskiej elity wskaźnik ten wynosił 36% (zob. tabela 3). 20,8% parlamentarzystów pochodziło z grup cieszących się dużym prestiżem społecznym niezależnie od stopnia ich zamożności (duchowni i nauczyciele). Bardzo nieliczni byli natomiast reprezentanci rodzin drobnomieszczańskich i robotniczych. Zdecydowaną większość (prawie 2/3 ogółu) stanowili synowie chłopscy.

Biorąc pod uwagę ogólny stan szkolnictwa na terenie Rosji i Galicji, należy skonstatować, że stopień wykształcenia formalnego ukraińskich posłów i senatorów był stosunkowo wysoki, zbliżony do poziomu wykształcenia polskiej elity (zob. tabela 4). Zwraca uwagę fakt, iż wśród Ukraińców było mniej osób kończących edukację na szkole powszechnej. Druga poważna różnica to niższy odsetek absolwentów gimnazjum, a większy osób kończących seminaria nauczycielskie bądź duchowne. Te ostatnie były po prostu bardziej dostępne dla synów ukraińskich chłopów w Rosji. Należy dodać, iż dużo większy był udział osób z wyższym wykształceniem wśród urodzonych w Austrii (69%), a jeszcze większy wśród członków URP (76%). Większość przyszłych parlamentarzystów wybrała studia prawnicze (48,5% studiujących), szczególnie popularne w Galicji (58,5% absolwentów szkół wyższych). Przyczyną tego stanu rzeczy były szanse awansu społecznego, jakie otwierały się w ten sposób przed młodzieżą z niezamożnych rodzin. Duży udział prawników w elicie politycznej był zjawiskiem typowym w wielu krajach europejskich, jednakże należy zauważyć ich znacznie większą reprezentację wśród Ukraińców niż w gronie polskich polityków (37%). Więcej było również absolwentów

studiów pedagogicznych, humanistycznych i teologicznych, a mniej technicznych, medycznych i pozostałych kierunków (zob. tabela 5).

Tabela 4. Poziom wykształcenia ukraińskiej elity politycznej

Rodzaj wykształcenia	Ukraińska elita polityczna	w %	Polska elita polityczna (%)
samoucy i domowe	1	0,8	2,4
elementarne	10	7,7	12,1
więcej niż elementarne	10	7,7	6,5
seminarium nauczycielskie	15	11,6	3,5
seminarium duchowne	8	6,3	1,5
średnie (gimnazjum)	15	11,6	21,4
wyższe	70	54,3	52,6
Razem:	129	100	100

Źródła: Obliczenia autora na podstawie danych z informatorów, słowników biograficznych i encyklopedii; R. Wapiński, *Świadomość polityczna...*, s. 50.

Tabela 5. Rodzaj ukończonych studiów

Rodzaj wykształcenia	Ukraińska elita polityczna	w %	Polska elita polityczna (%)
prawnicze	34	48,5	37
medyczne	3	4,4	9
rolnicze	5	7,4	8
techniczne	2	2,8	13,5
pedagogiczne i humanistyczne	16	22,8	14,2
wojskowe	1	1,4	2,5
ekonomiczne	1	1,4	7,4
teologiczne	8	11,4	5,6
inne	—	0	2,8
Razem:	129	100	100

Źródła: Obliczenia autora na podstawie danych z informatorów, słowników biograficznych i encyklopedii; R. Wapiński, *Świadomość polityczna...*, s. 52.

W strukturze zawodowej ukraińskiej elity widzimy przewagę grup dysponujących znacznymi możliwościami oddziaływania na szerokie warstwy społeczeństwa, z racji wykonywanego zawodu (dziennikarze, księża, nauczyciele) bądź ze względu na wysoki status społeczny (adwokaci, ziemianie). W porównaniu z polską elitą możemy zaobserwować znacznie liczniejszy udział prawników, duchownych i dziennikarzy; nieco większy nauczycieli i chłopów, a także znacznie mniejszy właścicieli ziemskich, nauczycieli akademickich i inżynierów. Nie było natomiast wcale przedstawicieli klasy robotniczej i bardzo nielicznej ukraińskiej burżuazji. Szczególnie duża reprezentacja adwokatów (34,5%) i dziennikarzy (12%) przy stosunkowo niewielkim udziale rolników (13,8%) była w Ukraińskiej Reprezentacji Parlamentarnej (1928-1939).

Tabela 6. Źródła utrzymania ukraińskiej elity politycznej

Grupa społeczna (zawodowa)	Ukraińska elita	w%	Polska elita (%)
ziemieństwo	4	3,1	8,6
dyr. instytucji gosp.	2	1,5	2,2
prawnicy	28	21,7	8,9
prof. szkół wyższych	1	0,8	4,8
duchowni	9	7	4,5
lekarze	3	2,3	3
inżynierowie	2	1,6	3,5
handlowcy	3	2,3	1,6
urzędnicy prywatni	6	4,6	?
nauczyciele	15	11,6	8
dziennikarze	10	7,8	5
studenci	1	0,8	0,1
technicy	2	1,6	0,6
felczerzy	3	2,3	0,2
spółdzielcy	4	3,1	1,1
samorządowcy	5	3,9	?
działacze kulturalni	3	2,3	?
chłopi (rolnicy)	28	21,7	15
robotnicy	—	—	2,3
Razem:	129	100	

Źródła: Obliczenia autora na podstawie danych z informatorów, słowników biograficznych i encyklopedii; R. Wapiński, *Świadomość polityczna.*, s. 54-56

Do najzamożniejszych grup społecznych można zaliczyć z pewnością 4 ziemian i 2 pobierających wysokie pensje dyrektorów centralnych instytucji spółdzielczych: Stanisława Łuckiego i Juliana Pawlikowskiego (4,6% ogółu). Łucki był ponadto właścicielem majątku rolnego Wola Dołhołucka w powiecie stryjskim. Również w grupie adwokatów i urzędników prywatnych zdarzali się ludzie o wysokim statusie majątkowym, np. Dymitr Lewicki i Jan Leszczyński byli właścicielami kamienic we Lwowie³⁴. W sumie ukraińskie masy ludowe (ponad 95% ogółu ludności) były reprezentowane jedynie przez 28 chłopów. Pozostałych posłów i senatorów można uznać za przedstawicieli szeroko pojętej inteligencji, stanowiącej ok. 1,4% ukraińskiego społeczeństwa w Polsce. Odzwierciedlali oni dość wiernie wewnętrzne zróżnicowanie tej grupy społecznej, jednakże była wśród nich wyraźna nadreprezentacja dziennikarzy i adwokatów. Tych ostatnich w 1933 r. było tylko 400 na terenie całego państwa polskiego³⁵.

Głównym czynnikiem decydującym o wejściu danej osoby do parlamentu w demokratycznych wyborach było poparcie udzielone przez wyborców. Trudno jednak określić, w jakim stopniu kierowali się oni popularnością haseł wyborczych danej partii, a w jakim znajomością konkretnego człowieka. Przedstawiciele ludności uczestniczyli także w powiatowych zgromadzeniach przedwyborczych, na których wyłaniano kandydatów na posłów w poszczególnych okręgach. Tak było w 1922 r. na ziemiach byłego zaboru rosyjskiego. W większości przypadków o doborze kandydatów i zajmowanych przez nich miejscach na listach wyborczych decydowały jednak dwa podmioty: kierownictwo partyjne i władze administracyjne.

Władze danej partii kierowały się przy tym wieloma kryteriami. Bardzo ważna była niewątpliwie sama przynależność do elity partyjnej i znajomość z przywódcami (element nepotyzmu), jak również funkcja pełniona w strukturach organizacyjnych ugrupowania. Często zależało to od przyjętej taktyki, np. w 1928 r. prezes UNDO Dymitr Lewicki uznał, iż na czołowych miejscach list wyborczych należy umieścić tylko kilku „zawodowych” polityków i specjalistów różnych dziedzin. Główne zadanie polegało na wprowadzeniu do Sejmu przewodniczących powiatowych komitetów partii. Korzystanie z immunitetu poselskiego i bezpłatnych przejazdów kolejowych miało im ułatwić prowadzenie pracy organizacyjno-propagandowej w terenie³⁶. Oczywiście starano się nie dopuścić do przedstawicielstwa parlamentarnego opozycji wewnątrzpartyjnej. Na listach UNDO pominięto m.in. zasłużonych działaczy i doświadczonych parlamentarzystów (Kostia Lewickiego i Teofila Okuniewskiego) oraz niektórych członków Centralnego Komitetu partii, ponieważ byli oni zwolennikami tzw. realnej polityki w stosunku do władz państwowych³⁷.

Niezależnie od zajmowanych stanowisk kandydaci partii wyróżniali się z reguły pewnymi cechami kultury politycznej (wykształcenie, zawód, doświadczenie polityczne, walory osobiste) i musieli cieszyć się popularnością w społeczeństwie. Autorytet i poważanie wśród wyborców wynikały, obok posiadanego wykształcenia i cech osobowości, przede wszystkim z zasług dla lokalnych społeczności na polu kulturalno-oświatowym, gospodarczym i samorządowym, a także zasług dla całego narodu, tzn. udziału w walce o niepodległość. Nieodzowne było

³⁴ Derżawnyj Archiw Lwiwśkoj Oblasti we Lwowie, f. 1, op 51, spr. 618, a. 35; *Mniejszości narodowe w wyborach do Sejmu i Senatu w r. 1928*, Warszawa 1928, s. 319.

³⁵ L. Hankewycz, *Sojuz ukraińskich adwokatów*, Lwów 1933, s. 24; S. Stępień, *W kręgu badań nad społeczeństwem II Rzeczypospolitej. Społeczność ukraińska*, „Przemyskie Zapiski Historyczne”, R. 4-5, 1986/1987, s. 160-161.

³⁶ I. Kedryn, *Zytija — podiji — ludy: Spomyyny i komentari*, New York 1976, s. 167.

³⁷ AAN, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, sygn. 958, k. 73.

również utrzymywanie regularnego kontaktu z masami i umiejętność oddziaływania na nie. Większość członków elit partyjnych spełniała te warunki.

Władze administracyjne decydowały przede wszystkim o obsadzie list „ugodowych”. Podstawowym kryterium była naturalnie orientacja na Polskę i lojalność wobec państwa. Wbrew obiegowym opiniom posłowie i senatorowie BBWR i WUO w większości cieszyli się ponadto znaczną popularnością wśród wołyńskich chłopów i mieli wyraźne predyspozycje do działalności publicznej. Inną metodą wpływania na wynik wyborów było unieważnianie ze względów formalnych list opozycyjnych w niektórych okręgach. W 1935 r. władze zdecydowały też w praktyce o wyeliminowaniu tych polityków UNDO, którzy sprzeciwiali się normalizacji stosunków polsko-ukraińskich.

W 1922 r. posłowie i senatorowie Ukraińskiej Reprezentacji Parlamentarnej byli w większości bezpartyjni. Odgrywali natomiast czołową rolę w organizowaniu ukraińskiego ruchu narodowego na obszarze Wołynia, Lubelszczyzny i Polesia. Od 1928 r. sytuacja uległa radykalnej zmianie. Pomijając BBWR, wśród ukraińskich parlamentarzystów przeważali zdecydowanie działacze partyjni, mocno osadzeni w strukturach swoich ugrupowań. Pełnili oni różne funkcje polityczne, które możemy podzielić na cztery kategorie: 1) członkowie zarządu (ściśle kierownictwa) partii; 2) inni działacze centralnego szczebla; 3) działacze terenowi; 4) członkowie władz partyjnych kierujący organizacjami społecznymi. Niektórzy pełnili kilka powyższych funkcji jednocześnie. Wyjątkowo zdarzali się ludzie, którzy nie angażowali się w ogóle w działalność partyjną, trafiając do parlamentu tylko z racji posiadanego autorytetu i zasług, np. Jan Własowski w USRP, Włodzimierz Decykiewicz i Bohdan Lepki w URP.

W 1928 r. w składzie Ukraińskiej Reprezentacji Parlamentarnej znalazło się 5 spośród 7 członków Prezydium Centralnego Komitetu UNDO: przewodniczący — D. Lewicki, jego zastępcy — Hryńko Terszakowec i Leonty Kunicki, delegat CK — Kornel Trojan, sekretarz generalny partii — W. Celewicz. URP funkcjonowała jako „organ partii, za pośrednictwem którego partia prowadzi swoją politykę na arenie parlamentarnej”. Przewodniczącym klubu był z urzędu prezes partii, a w posiedzeniach CK UNDO brali udział wszyscy posłowie i senatorowie³⁸. Tym samym partia przekształciła się praktycznie w stronnictwo parlamentarne. Podobną wagę do obecności w Sejmie i Senacie przywiązywały kierownictwa innych ugrupowań. Parlamentarzystami zostali m.in.: przewodniczący Zarządu Głównego Ukraińskiej Socjal-Radykalnej Partii Lew Baczyński i dwaj jego zastępcy — Iwan Makuch i Semen Zuk oraz faktyczni prezesi obu skrzydeł „Sel-Robu” — Maksym Czuczmaj i Kiryło Walnyckyj. Również wśród członków Ukraińskiej Reprezentacji Parlamentarnej Wołynia byli kolejni prezesi WUO Piotr Pewny i Sergiusz Tymoszenko, a pozostali wchodzili w skład Zarządu Głównego tej partii.

Obok przedstawicieli ścisłego kierownictwa w parlamencie pojawili się także inni działacze centralnego szczebla. Byli to przede wszystkim redaktorzy i publicyści partyjnych organów prasowych (D. Palijiw, A. Czerkawskij, M. Matczak) lub eksperci w różnych dziedzinach, np. Sergiusz Chrucki zajmował się w UNDO sprawami Cerkwi prawosławnej, a Milena Rudnicka i Dymitr Welykanowicz szkolnictwem. Większość ukraińskich parlamentarzystów stanowili działacze terenowi, najczęściej stojący na czele komitetów powiatowych swoich ugrupowań. Mieli oni bardzo silne wpływy na lokalnym gruncie. Do ostatniej kategorii zaliczymy kilku działaczy kierujących będącymi pod kontrolą UNDO organizacjami kulturalno-oświatowymi i spółdzielczymi. M. Hałuszczyński był przewodniczącym Zarządu Głównego Towarzystwa „Proświta”. J. Pawlikowski przez długie lata zajmował stanowisko prezesa, a S. Lucki wiceprezesa Związku Rewizyjnego Ukraińskich Kooperatyw (RSUK). Instytucji tej, skupiającej

³⁸ ABN, TNTSz, Regulamin stosunków między CK UNDO a URP (mkrf. 75611), k. 63.

w 1931 r. 3200 spółdzielni i 400 tys. członków podlegały cztery centrale branżowe³⁹. Jedną z nich — „Centrosojuzem” skupiającym spółdzielnie rolniczo-spożywcze — kierował Mikołaj Tworydło.

Niemal wszyscy ukraińscy posłowie i senatorowie w momencie uzyskania mandatu parlamentarnego mieli co najmniej kilkuletnie doświadczenie w działalności politycznej. Możemy wyróżnić w tym gronie trzy grupy: 1) rozpoczynających swoją karierę polityczną jeszcze przed wybuchem pierwszej wojny światowej; 2) włączających się w działalność polityczną w okresie ukraińskiej rewolucji narodowej (1917-1921); 3) wchodzących w aktywne życie polityczne dopiero w latach dwudziestych, już na terenie państwa polskiego. Wśród przedstawicieli starszego pokolenia z Galicji były osoby, które rozpoczęły działalność w ruchu narodowym, gdy tenże dopiero zaczynał się rozwijać. Antoni Horbaczewski na początku lat siedemdziesiątych należał do uczniowskiej Hromady w gimnazjum tarnopolskim, a potem w latach 1883-1884 był wydawcą pisma „Diło” — głównego organu narodowców⁴⁰. Iwan Kuroweć, pracując jako lekarz w Kałuszu, był czołowym animatorem ruchu ukraińskiego w swoim powiecie. Helena Kisiełewska rozpoczęła aktywną działalność w ruchu kobiecym jako uczennica gimnazjum w Stanisławowie, gdzie należała do Stowarzyszenia Kobiet Ruskich, założonego przez Natalię Kobryńską w 1884 r.

Grupa kilku innych działaczy tworzyła Hromady w gimnazjach i na uczelniach wyższych na przełomie XIX i XX w. M. Hałuszczyński kierował Akademicką Hromadą na uniwersytecie lwowskim i towarzystwem „Sicz” w Wiedniu⁴¹. Stefan Baran wydawał we Lwowie studencki miesięcznik „Mołoda Ukrajina”. W zaborze rosyjskim działali w nielegalnych Hromadach m.in. Mikołaj Masłow, Borys Kozubski i Antoni Wasyńczuk. S. Tymoszenko był jednym z założycieli Ukraińskiej Partii Rewolucyjnej (RUP) w 1900 r. Możliwości legalnej działalności politycznej dla Ukraińców w Rosji pojawiły się wraz z wybuchem rewolucji w 1905 r. D. Gerszański został wybrany w 1907 r. do Dumy Państwowej, A. Karpiński należał do utworzonego w 1908 r. Towarzystwa Ukraińskich Postępowców (TUP).

W Austrii ukraińskie partie polityczne rozwinęły aktywną działalność już w latach dziewięćdziesiątych XIX w. Lew Baczyński i Iwan Makuch należeli do kierownictwa Ukraińskiej Partii Radykalnej (URP). W skład tzw. Ścisłego Narodnego Komitetu Ukraińskiej Partii Narodowo-Demokratycznej (UNDP) wchodził H. Terszakoweć i S. Baran (od 1913 r. sekretarz partii). Z ramienia tych dwóch ugrupowań osiem osób trafiło do parlamentu. W austriackiej Radzie Państwa zasiadali L. Baczyński (1907-18) i W. Zahajkiewicz (1911-18). W galicyjskim Sejmie Krajowym znaleźli się: I. Makuch, I. Kuroweć (od 1908 r.), A. Kuńko, R. Perfecki, A. Horbaczewski i H. Terszakoweć (od 1913 r.). Nietypową karierę zrobił W. Decykiewicz, który w latach 1906-1916 był szefem Departamentu do Spraw Galicji w austriackim Ministerstwie Spraw Wewnętrznych, a od 1916 r. wiceprzewodniczącym Namiestnictwa dla Galicji.

Najlicniejszą grupę (około 50% ogółu) stanowili ci, którzy włączyli się w działalność polityczną w okresie walki o niepodległość Ukrainy. Dla wielu urodzonych w Rosji 1917 r. był momentem przełomowym w życiu. Wtedy właśnie obudziła się ich świadomość narodowa. Przyszli parlamentarzyści zaczęli swoją działalność publiczną od wstąpienia do socjalistycznych ugrupowań różnych odcieni (socjalistów-federalistów, socjaldemokratów, socjalistów-rewolucjonistów) i pracy w tworzących się strukturach Ukraińskiej Republiki Lu-

³⁹ S. Stępień, *W kręgu badań...*, s. 163-164.

⁴⁰ *Juwilejna knyha ukrajinskoj himnaziji w Ternopoli 1898-1998. Do storiczczja zasnuwania*, za red. S. Jaremym, Ternopil-Lwów 1998, s. 180.

⁴¹ B. Stuparyk, W. Kowalczyk, *Zyttja widdane nacjonalnij ideji*, Iwano-Frankiwsk 1998, s. 5.

dowej. S. Tymoszenko był najpierw komisarzem guberni charkowskiej, a następnie od sierpnia 1919 r. ministrem kolei w kilku kolejnych gabinetach URL⁴². A. Karpiński przez kilka miesięcy pełnił funkcję wiceministra spraw wewnętrznych, natomiast A. Wasyńczuk ministra pełnomocnego do spraw repatriacji ludności. Kilku zajmowało posady referentów prasowych w ministerstwach i redaktorów oficjalnych organów rządowych. Inni przewodniczyli samorządom powiatowym lub pracowali w administracji szkolnej. Pięć osób zasiadało w parlamencie URL — Ukraińskiej Centralnej Radzie: A. Wasyńczuk, Lubarski, Podhorski, Kozubski, Tymoszenko. W służbie URL znalazło się także kilku działaczy galicyjskich. Wasyl Mudryj był starostą w Proskórowie, Iwan Makuch przez pewien czas kierował Ministerstwem Spraw Wewnętrznych. W dyplomacji pracowali: D. Lewicki — poseł w Kopenhadze, Jarosław Oleśnicki, Stefan Witwicki i Zenobiusz Peleński — radcy misji w Paryżu i Londynie.

Kilkunastu członków badanej zbiorowości współtworzyło najwyższe instytucje państwowe Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej (ZURL) w latach 1918-1919. Trzynastu z nich weszło do tymczasowego parlamentu — Ukraińskiej Rady Narodowej (URN): Baczyński, Baran, Baranyk, Bilak, Horbaczewski, Kuńko, Kuroweć, Makuch, Perfecki, Szekeryk-Donykiw, Terszakoweć, Witwicki, Zahajkiewicz⁴³. Trzech znalazło się w rządzie ZURL: Baran był szefem sekretariatu rolnictwa, Kuroweć opieki zdrowotnej, Makuch robót publicznych, a potem spraw wewnętrznych. Większość reprezentantów młodszego pokolenia wchodziła w aktywne życie polityczne po 1920 r. Kilkunastu z nich walczyło wcześniej w szeregach wojska ukraińskiego. Ich światopogląd był ukształtowany przez walkę zbrojną o niepodległość ojczyzny.

Wśród członków ukraińskiej elity było bardzo niewiele zawodowych polityków, poświęcających się przede wszystkim działalności partyjnej. Prawie wszyscy byli natomiast ludźmi niesłuchanie aktywnymi społecznie. Uczestniczyli w pracach kilku organizacji kulturalno-oświatowych i gospodarczych jednocześnie oraz wchodziłi w skład organów samorządowych różnych szczebli. Wystarczy podać kilka przykładów. Aleksander Wysłockyj, rolnik ze wsi Gaje Starebrodzkie pow. Brody, był członkiem filii „Proświty”, Towarzystwa „Siłskij Hospodar”⁴⁴, Powiatowego Związku Ukraińskich Kooperatyw, kasy „Samopomoc”, kooperatywy „Powitowyj Bazar” w Brodach, towarzystwa sportowego „Luh”⁴⁵ i rady gminnej. Ksiądz Michał Hanuszewskij — proboszcz i członek rady gminnej w Uhornikach pow. Stanisławów — należał do Teologicznego Towarzystwa Naukowego we Lwowie, filii „Ridnej Szkoły” i czytelnik „Proświty” w Uhornikach. Ponadto był prezesem Komisji Rewizyjnej Powiatowego Związku Kooperatyw w Stanisławowie, prezesem rady nadzorczej Związku Mleczarskiego „Masłosojuz”, dyrektorem kooperatywy „Harazd” i przewodniczącym Kasy Stęfczyka w Mykietyńcach. Z kolei Antoni Maksymowicz — urzędnik firmy „Limanowa” w Borysławiu — był członkiem Zarządu Głównego „Proświty” we Lwowie, towarzystwa śpiewaczego „Bojan”, rady nadzorczej Powiatowego Związku Kooperatyw w Drohobyczu i kooperatywy „Torhowla” oraz radnym miasta Borysławia⁴⁶.

Podobne są życiorysy innych posłów i senatorów pochodzących z Galicji. Ich cechą charakterystyczną było duże i trwałe zaangażowanie w życie polityczne, gospodarcze i społeczne

⁴² J. J. Bruski, *Petlurowcy. Centrum Państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1919-1924)*, Kraków 2000, s. 544-548.

⁴³ M. Lytwyn, K. Naumenko, *Istoria ZUNR*, Lwów 1995, s. 83-87.

⁴⁴ Krajowe Towarzystwo Gospodarcze „Siłskij Hospodar” było organizacją skupiającą w sobie cechy związku zawodowego broniącego interesów chłopskich i towarzystwa oświaty rolniczej.

⁴⁵ Organizacja paramilitarna prowadząca przysposobienie wojskowe młodzieży ukraińskiej.

⁴⁶ T. i K. Rzepeccy, *Sejm i Senat Rzeczypospolitej Polskiej...*, s. 108, 111, 116.

ludności ukraińskiej. Często aktywizowali całe powiaty, zakładając czytelnie „Proświty”, koła „Łuhu” i „Sokoła”, spółdzielnie rolnicze, banki ludowe itp. Wielu zasiadało we władzach naczelnych różnych organizacji społecznych. Oprócz wymienionych wcześniej nie można w tym miejscu pominąć W. Mudrego — wiceprezesa Zarządu Głównego „Proświty” i I. Kurowecia — dyrektora Towarzystwa „Narodna Licznycia”. Milena Rudnicka kierowała organizacją kobiecą „Sojuz Ukrainok”, Włodzimierz Kuźmowicz był wiceprezesem „Ridnej Szkoły”. W Radzie Nadzorczej RSUK zasiadali m.in. Stefan Kuzyk, Dymitr Ładyka i Semen Zuk⁴⁷. Siedmiu parlamentarzystów przyjęto w poczet członków zwyczajnych Towarzystwa Naukowego im. Tarasa Szewczenki we Lwowie, ukraińskiego odpowiednika Polskiej Akademii Umiejętności.

Na terenie Rosji znacznie trudniej było rozwijać jakąkolwiek działalność społeczną. Szerze możliwości w tym zakresie pojawiły się dopiero w państwie polskim. Przyszli członkowie ukraińskiej elity politycznej organizowali na początku lat dwudziestych ruch spółdzielczy i zakładali koła „Proświty” w powiatach Wołynia. A. Wasyńczuk powołał do życia w 1919 r. Towarzystwo Dobroczyńności „Ridna Chata” w Chełmie. J. Własowski zasłużył się na polu ukrainizacji Cerkwi prawosławnej.

Jednym z istotnych czynników wpływających na zdobycie poważania i popularności w społeczeństwie był również czynny udział w walce o niepodległość Ukrainy w latach 1914-1920. Prawie co czwarty parlamentarzysta miał wpisana w swój życiorys służbę w narodowych formacjach wojskowych. Sześciu przyszłych posłów znalazło się w szeregach Legionu Ukraińskich Strzelców Siczowych — utworzonego w sierpniu 1914 r., niewielkiej formacji ochotniczej walczącej u boku wojsk austriackich. Pierwszym komendantem Legionu został M. Hałuszczyński, jednakże po kilku miesiącach powierzono mu funkcję oficera łącznikowego przy austriackim naczelnym dowództwie⁴⁸. Dwanaście osób walczyło w wojnie polsko-ukraińskiej 1918-1919 r. w jednostkach Ukraińskiej Halickiej Armii (UHA). Większość z nich miała stopnie oficerskie, J. Oleśnicki był dowódcą jednej z brygad. Trzynastu innych służyło w armii Ukraińskiej Republiki Ludowej, uczestnicząc w latach 1918-1920 w walkach z oddziałami Denikina i bolszewikami. Stefan Skrypnyk był osobistym adiutantem Głównego Atamana Symona Petlury. Interesująca jest historia służby Stanisława Łuckiego: najpierw oficer austriacki — adiutant arcyksięcia Wilhelma Habsburga, potem sotnik UHA, wreszcie w 1920 r. oficer łącznikowy armii URL w Sztabie Głównym Wojska Polskiego.

Większość przedstawicieli ukraińskiej elity politycznej w Drugiej Rzeczypospolitej reprezentowała kierunek narodowy — głoszący hasło walki o niepodległość opierającej się na własnych siłach. Była to opcja najbardziej popularna w społeczeństwie. Wyróżniali się oni stosunkowo wysokim poziomem wykształcenia i bogatym doświadczeniem w działalności politycznej i społecznej. Wywodzili się przeważnie z rzeczywistej elity intelektualnej i majątkowej ludności ukraińskiej w Polsce. Byli to z reguły inteligenci w pierwszym pokoleniu, pochodzący z rodzin chłopskich i silnie związani ze środowiskiem wiejskim. Znaleźli się w parlamencie przede wszystkim z racji posiadanego autorytetu w społecznościach lokalnych, z czym musiały się liczyć władze partyjne i administracyjne. Ich przynależność do elity wynikała zatem, obok wykształcenia i walorów osobistych, z umiejętności oddziaływania na masy, wybitnych talentów organizatorskich oraz ogromnych zasług w działalności na polu kulturalno-oświatowym, gospodarczym i samorządowym.

47 *Sprawozdanie życia mniejszości narodowych za III kwartał 1931 r.*, Warszawa 1931, s. 38.

48 B. Stuparyk, W. Kowalczyk, op. cit., s. 15; O. Dumin, *Istoria legionu ukraińskich siczowych strilców 1914-1918*, Lwów 1936, s. 50-91, 332-336.

The Ukrainian Political Elite in the Second Republic

Representatives of the Ukrainian minority in the Second Republic did not enjoy access to the narrow elite of power, and thus their actual political elite was composed of deputies and senators. The Sejm and the Senate included representatives of all significant political groups. In 1922-1939 their number totalled 129 (137 Deputy seats and 36 Senator seats), which may be divided into three political orientations focused on: 1) „own forces” (the pro-independence camp), 2) Soviet Ukraine (the philoSoviet camp), 3) Poland (the „conciliation” camp). The most numerous was the pro-independence camp with 121 seats (70%).

77 Ukrainian parliamentarians originated from Eastern Galicia, and 52 — from former Russian territory. As a rule, they were members of first-generation intelligentsia, the offspring of peasant families strongly connected with the rural environment. The majority was born prior to 1890. Generally speaking, they supported organic work, and by the very nature of things were more inclined towards certain compromises. A different generation included the „young”, born during the 1890s (34% of the examined group), who disclosed a negative attitude towards the Polish state and were attached to radical slogans. This group produced more than 50% of communists and socialists. All were distinct for a relatively high level of education — 54% were university graduates (as a rule, the law faculty).

The dominating group was composed of activists, strongly embedded in the structures of their parties. Regardless of fulfilled functions, most of them possessed extensive experience as regards political and social activity, and enjoyed considerable authority among the local communities. Their popularity stemmed, alongside education and personal qualities, primarily from achievements in cultural-educational, economic and self-government domains as well as accomplishments for the whole nation, i. e. participation in the struggle for the independence of Ukraine in 1917-1920.